

Mecelle'nin Külli Kaidelerinde Yapılan Söz Sanatları ve Bunların Yeni Külli Kaide Yazımındaki Örnekliği

Hatice Keskin

International Burch University, Bosnia and Herzegovina

hatice.keskin@stu.ibu.edu.ba

Asist. Prof. Dr. Sead Ibrić

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, International Burch University

Özet

Mecelle, hem İslam hukukuna dair ilk kanun metni olması hem de Türk edebiyatı için tarihi öneme sahip bir ürün olması sebebiyle emsalsiz bir konuma sahiptir. Özellikle de Mecelle'nin başında yer alan 99 külli kaide, İslam hukukundaki pek çok meselenin soyutlanarak çeşitli söz sanatları ile ifade edilmiş halidir. Hukuk ve edebiyat disiplinleri arasındaki ilişkinin değerlendirilebileceği nadir metinlerden biri olan Mecelle'nin külli kaidelerinde çok farklı söz sanatlarının yapıldığı farklı yazarlar tarafından ifade edilse de bunların analiz edildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı külli kaidelerde yapılan söz sanatlarının tespit edilmesi ve böylece atasözü gibi kolay ezberlenerek halk diline mal olacak külli kaide yazımında hangi söz sanatlarının uygulanabileceği konusunda bir perspektif oluşturmaktır. Bu amaçla döküman incelemesi yöntemi ile veriler toplanmış ve nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. 99 külli kaide ve Türk edebiyatındaki söz sanatları beraber incelenerek kaideler ilgili söz sanatları ile eşleştirilmiş ve kategorize edilmiştir. Araştırma sonucunda külli kaidelerde yer alan 9 farklı söz sanatı tespit edilmiştir. Bu sanatların hangi tür hukuki kaidelerin üretiminde kullanıldığı ve bundan sonra külli kaide yazımında hangi hukuki durumlarda hangi sanatlardan yararlanılabileceğine dair öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mecelle, külli kaide, söz sanatları, hukuk, edebiyat*

Figures of Speech in the Mecelle's Complete Rules and Their Examples in Writing the New Complete Rules

Abstract

The Majallah is of great importance not only because it is the first legal text about Islamic law but also because it is a product of historical significance for Turkish literature. Particularly, the 99 general principles at the beginning of the Majallah are an abstract representation of many issues in Islamic law, expressed through various rhetorical devices. Although the Majallah, one of the rare texts where the relationship between law and literature can be evaluated, has been expressed by different authors to have employed various rhetorical devices in its general principles, no study

analyzing them has been encountered. This study aims to identify the rhetorical devices used in the general principles, thereby creating a perspective on which rhetorical devices can be applied in the writing of general principles that will be easily memorized like proverbs, and become part of the vernacular. For this purpose, data was collected using the document review method, and the content analysis method from qualitative research methods was applied. The 99 general principles and the rhetorical devices in Turkish literature were examined together, matching the principles with the relevant rhetorical devices and categorizing them. As a result of the research, 9 different rhetorical devices found in the general principles were identified. Suggestions have been made on which types of legal principles these arts were used in the production and which arts could be utilized in which legal situations in the writing of general principles hereafter.

Keywords: The Majallah, general principles, rhetorical devices, law, literature

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi ile birlikte hukuki ve idari yapılarında çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Bu değişim sürecinde ortaya çıkan nizamiye mahkemeleri için hukuk ve fıkıh alanına hakim üyelerin bulunmasında bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu durum sebebiyle Türkçe bir kanun metninin yazılması ve üyelerin de bu metinden yararlanması bir çözüm olarak görülmüştür. Bu bağlamda, borçlar hukuku başta olmak üzere, kısmen eşya ve kişiler hukukuna ilişkin hükümler 1868 ile 1876 yılları arasında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ismi altında yasalaştırılmıştır. Böylece İslam hukukuna dayalı ilk kanun metni olan Mecelle, Osmanlı hukuk tarihinde olduğu kadar genel İslam hukuk tarihi açısından da önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, İslam coğrafyasında geliştirilen diğer yasal düzenlemelere öncülük etmiş ve bir model teşkil etmiştir (Aydın, 2003).

Mecelle, toplamda 1851 maddeden oluşan bir kanun kitabıdır. Bir mukaddime ve 16 kitaptan oluşur. Burada kitap ile kastedilen ise farklı konulara ait olmaları sebebiyle birbirinden ayrılmış bölümlerdir.

Mecelle'nin mukaddime kısmı 100 maddeden oluşur. Birinci maddesi fıkıhın tanımına yer verdiği ve külli kaide olarak kabul edilmediği için bu makalenin kapsamının dışındadır. Devamında yer alan 99 madde ise külli kaidelerden oluşur. “Bunlar, meseleci metoda göre oluşan İslâm hukuk literatürü içinde zamanla çıkarılmış genel hukuk prensipleri olup diğer normatif hükümlerin fıkıhın bütünlüğü içinde daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurlar. Bu sebeple tek başlarına herhangi bir hükme dayanak teşkil etmezler” (Aydın, 2003).

Mukaddimenin ardından gelen 1751 madde ise 16 kitaptan oluşur ve “esas itibarıyla borçlar, kısmen eşya ve yargılama hukukunu kapsamaktadır” (Aydın, 2003).

1.1 Külli Kaidelerin Yazılmasına Katkıda Bulunan İsimler

Ahmet Cevdet Paşa, Mecelle'nin yazımında çok önemli bir role sahip olmasına rağmen bunu tek başına yazmış değildir. Komisyonda bulunan başka isimler de bulunmaktadır. Bu heyet toplamda

1851 maddeden oluşan Mecelle’yi kaleme almıştır. Mecelle’nin yazımında komisyon başkanlığı yapan Ahmet Cevdet Paşa dışında 16 kitabın tamamının yazımında bulunan tek isim Ahmet Hilmi Efendi’dir. Bunun dışındaki üyeler belirli bölümlerin yazılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Külli kaide, “hukukun temel ilkelerini yansıtan, farklı alanlardaki fer‘î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önerme” anlamına gelir (Baktır, 2003). Mecelle’de yer alan külli kaidelerin içinde bulunduğu mukaddime bölümü ise 1. kitap olan Kitabu’l-Büyu ile birlikte yürürlüğe girmiştir. Buna göre külli kaidelerin yazımı esnasında Ahmet Cevdet Paşa ile birlikte komisyonda bulunan 6 kişi şu şekilde sıralanabilir: Filibeli Hâil Efendi, Seyfettin İsmail Efendi, Şirvanizade Ahmet Hulusi Efendi, Ahmet Hilmi Efendi, Bağdatlı Muhammed Emin Efendi, İbn Âbidinzade Alaaddin Efendi (Kuyucaklızâde, 2020).

1.2 Mecelle’nin Edebi Yönü

Mecelle’nin edebi yönünü inceleyen bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte onun edebi güzelliği pek çok kişi tarafından takdir edilmiştir:

Hukuk metinleri genellikle, hayal kurmaya izin vermeyen ve edebî niteliği zayıf olan metinlerdir. Özellikle kanunlar, kesin anlam taşıyan, katı gerçekçi ve dogmatik bir dille kaleme alınır. Mecelle de bir hukuk ve kanun kitabıdır. Ancak, hazırlanma biçimi ve yazımında uygulanan yöntem, Mecelle’ye çok yönlü edebi nitelikler de kazandırdı... Uzman gözüyle yapılacak bir incelemede, klasik edebiyat sanatlarından birçoğunun Mecelle’nin yazımında uygulandığı görülür. Örneğin, genel ilkeleri düzenleyen maddede, az sözle çok mana ifade edilerek, klasik edebiyatımızda yaygın olan “icaz sanatı” başarıyla uygulanmıştır. İlk bakışta kolay gibi görünen bu hükümlerin, taklit edilerek aynı anlamı ifade eden benzerlerinin yazılması oldukça zordur. Yine bu maddelerin, üzerine kitap yazılacak derinlikteki anlamları, kısa bir cümlede sade dille ifade etmesi, “sehli mümteni” sanatına örnek gösterilebilir (Karatepe, 2015, s. 276).

Ahmet Hamdi Tanpınar’a (1988, s. 174) göre ise “bu yüz mantık kaidesinin vecize kuvveti, Türk nesrinin tarihinde belli başlı bir hadisedir.”

Zamanının meşhur hukukçusu Prof. Ali Himmet Berki’ye göre mukaddime kısmının ilk makalesi fıkıh ilmine dair olup o makale de veciz ve belîğ bir şekilde kaleme alınmıştır. Devamında yer alan külli kaidelerin yazılması, konulara aşinalık kazandırmak ve meydana gelen hadiselerle nasıl hüküm verildiğini anlaşılır kılmak içindir. Bu kaideler aynı zamanda hayat ve mantık vecizeleridir. Mecelle’nin ihtiva ettiği meseleleri anlamada büyük etkisi olmuştur. Ona göre Mecelle’nin sadelik ve insicamı kısa bir göz gezdirme ile hemen anlaşılabilir. Mecelle’nin vüruh ve ahengi çok bariz bir şekilde görülmektedir. Mecelle’nin hem tertibi hem de sehl-i mümteni sanatına sahip olması Ahmet Cevdet Paşa’nın bir eseridir (Berki, 1967).

1.3 Mecelle'nin Dil ve Üslubuna Ahmet Cevdet Paşa'nın Etkisi

Külli kaidelerin yazımı esnasında komisyonda toplam 7 kişi bulunmasına rağmen Mecelle'nin dil ve üslubunda asıl etkili olan kişi Ahmet Cevdet Paşa'dır. Prof. Ali Himmet Berki'nin (1967) naklettiğine göre Ahmet Cevdet Paşa bir ara Mecelle komisyon başkanlığından ayrılmış, yerine Ömer Hulusi Efendi getirilmiş ve onun başkanlığında “Kitabü'l-Vedia” adlı bölüm yazılmıştır. Ancak bu kitabın üslubu Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında yazılan diğer kitapların üslubuna benzemediği için pek çok tartışmalara ve itirazlara sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine Ahmet Cevdet Paşa yeniden komisyon başkanlığına getirilmiştir. İptal olan bölüm “Kitabü'l-Vedia”yı Kemal Atıf Bey'de görüp okuyan Ali Himmet Berki bu kitapta yer alan hükümlerin yanlış olmadığını, hukuken doğru ifadeler olduğunu, ancak tertip ve tahririnin basit kaldığını ifade etmektedir. Bu durum Mecelle'nin dil ve üslubunda asıl etkili olan kişinin Ahmet Cevdet Paşa olduğunu göstermektedir.

İmha edilen Kitabü'l-Vedia'nın nadir sayıda bulunan baskısını Yıldız Kütüphanesi'nde bulan ve Mecelle'deki mevcut maddelerle karşılaştıran Aydın (1993), Ahmet Cevdet Paşa'nın edebi yönünün Mecelle'ye nasıl etki ettiğini ortaya koymuştur. Örneğin Ahmet Cevdet Paşa'nın komisyon başında olmadığı süre zarfında yazılan “Vedîanın hıfzında ol vedîanın emsali ne gûna hıfz olunursa olveçhile hıfz olunması lâzımdır” şeklinde yazılan madde daha sonra Ahmet Cevdet Paşa komisyon başına geldiğinde veciz bir şekilde yeniden yazılmıştır: “Vedîanın emsali veçhile muhafazası lazımdır.”

Yine Kitabü'l-Vedia'da 2 madde halinde ve toplamda 29 kelime ile ifade edilen bir kural Mecelle'de 10 kelime ile tek maddede izah edilmiştir (Aydın, 1993).

1.4 Ahmet Cevdet Paşa'nın Edebiyat ile İlişkisi

1823 yılında Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğan Ahmet Cevdet Paşa'nın asıl adı Ahmed'dir. Cevdet mahlasını ise 1843 yıllarında İstanbul'da eğitim gördüğü sırada şair Süleyman Fehîm Efendi vermiştir. 1839 yılından itibaren İstanbul'da eğitim gören Ahmet Cevdet Paşa pek çok farklı ilim dalının yanında edebiyatla alakalı dersler de almıştır (Aydın & Halaçoğlu, 1993). Aslında “edebiyat, Cevdet Paşa'nın asıl çalışma alanı değildir. Bununla birlikte hayatı boyunca dil ve edebiyatla ilgili olmuştur” (Sarıkaya, 2017, s. 1128).

Ahmet Cevdet Paşa İstanbul'da iken edebiyat alanındaki temel eserleri okuma imkanı bulmuştur. Yine Süleyman Fehîm Efendi'den “Şevket-i Buhârî” ve “Örfî-i Şîrâzî” divanlarını okumuştur. Kendisinin “Belâğât-ı Osmâniyye” adlı eseri vardır. Bu eser “Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu edebiyat dersi notlarından meydana gelmiştir. Klasik İslâm belâgat anlayışına göre düzenlenmiş edebiyat kurallarını ve bunlara uygulanan Türkçe misalleri ihtiva eder. Bu alanda yazılmış ilk Türkçe eser olup çeşitli baskıları yapılmıştır” (Aydın & Halaçoğlu, 1993).

1.5 Mecelle'nin Edebi Yönünün Halka Etkisi

Hukukun organize etme ve toplumu daha ileriye götürme fonksiyonu bulunduğuna göre (Dinçkol, 2023) bu durum yalnızca hukuk kurallarının toplumda uygulanmasıyla değil bizzat hukuk metinlerinin insanlar üzerindeki etkisi ile de sağlanabilir. Bu sebeple bir hukuk metninin sadece hukukçular tarafından değil halk tarafından da nasıl anlaşıldığı önem arz etmektedir. Mecelle'nin kaleme alındığı devir göz önünde bulundurulduğu takdirde dilinin sade, basit ve anlaşılır olduğu rahatlıkla söylenebilir (Kaşıkçı, 2002). “Mecelle'nin yalın ve veciz olan genel hükümleri, sadece hukukçular tarafından değil, ortalama aydınların da gündelik konuşmalarında kullandıkları özlü sözler gibidir” (Karatepe, 2015, s. 277).

Peyami Safa 5 Haziran 1965 tarihinde Tercüman Gazetesi'ne yazdığı “Mecelle Bir Şaheserdir” adlı yazısında Mecelle hakkında şu ifadeleri kullanır: “Hukukçularımız ve münevverlerimiz arasında atasözleri haline gelen bu hükümler her memlekette ve her devirde gerçeklik, vecizlik ve sadelik değerlerini muhafaza ederler” (Safa, 1965).

Yine bir başka yazar İskender Pala ise 21 Temmuz 2007 tarihinde Zaman Gazetesi'nde “Bir Kanun Kitabı” adlı yazısında şu ifadeleri kullanır:

Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, tam elli yedi yıl boyunca Türk hukuk sisteminin muamelat kısmını taşımış ve toplum tarafından kabul görmüştü. Gerek düzenlenmesindeki yalınlık, gerek hükümlerin ortaya konuluşundaki veciz ifade, Mecelle'yi halk tabakalarınca da bilinir hale getirmişti ki bu, hukuk açısından fevkalade önemlidir. Hatta daha da ileri giderek söyleyebiliriz ki, yalnızca hakimlerin ve hukuk adamlarının değil, toplumu oluşturan bireylerin de hukuk kurallarını bilmesi, hukuk düzeninin işlerliği açısından önemlidir. İşte Mecelle, veciz kanun cümleleri ile bunu başarıyordu... (Pala, 2007)

Bu görüşler de dikkate alındığında Mecelle'nin özellikle külli kaideler kısmı atasözlerini andırmaktadır. Çünkü atasözleri de kısa bir cümlede yoğun bir bilgiyi aktarır. Ezberlemesi kolaydır ve genellikle akılda kalır. Verilmek istenen mesaj kesin bir şekilde ve mümkün olduğunca az kelime ile verilir. Gereksiz kelime kullanımı yoktur. Bu yüzden genellikle kalıp halinde ve bir ya da iki cümledir. Hiçbir kelime değiştirilemez. Hatta eş anlamlı başka kelimelerle ifade edildiğinde aynı etkiyi yapmamaktadır (Akalin, Eker, Türk, Demir, & Cavkaytar, 2018). Mecelle'deki külli kaideler de bu açılardan atasözlerine benzediği için aynı ifadeleri kullanmak mümkün görünmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Mecelle'deki külli kaidelerde yer alan söz sanatlarının incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir araştırma yöntemidir. Neuman ve Wiegand'a göre içerik analizi, basılı veya görsel materyallerin içeriğinin araştırma konusu kapsamında ve belirli bir sistematik dahilinde incelenmesidir (Akt., Demir, 2009). Kanunların ve tarihi dökümanların incelenmesinde de bu yöntemden yararlanılır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmada Mecelle'nin külli kaidelerinde yer alan söz sanatlarının analizi yapılmıştır. Külli kaideleri içinde barındıran tek eser elbette Mecelle'dir. Mecelle dışında da halkın diline geçen bazı hukuki / fıkhi kaideler olabilir ve bu kaidelerde yer alan söz sanatlarının incelenmesinde faydalı olacaktır. Bu araştırmanın evrenini külli kaideler olarak düşündüğümüzde evrenin tamamını kapsayan bir söz sanatları analizinin yapılması mümkün değildir. Bunun yerine külli kaideler içinde eşsiz bir özelliğe sahip olan Mecelle seçilmiştir. Çünkü Mecelle'yi diğer külli kaide eserlerinden ayıran iki özellik vardır: 1. Kanun metnidir. 2. Osmanlıca yazıldığı için Türk dili ve üslubu açısından incelemeye imkan tanımaktadır. Bu sebeple bu araştırmanın örneklemini Mecelle'deki 99 külli kaide oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Mecelle'deki 99 külli kaide doküman analizi uygulanarak bir araya getirilmiştir. Bunu yaparken Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye adlı Osmanlıca eserin orijinal metni referans alınmıştır.

Diğer yandan söz sanatlarını açıklayan eserlere başvurulmuştur. Daha sonra ilgili başlıklara dair konular ile Mecelle'deki 99 külli kaide beraber değerlendirmeye alınmıştır. Kaidelerin her biri ilgili başlıklar altına yazılarak kategorizasyon işlemi tamamlanmıştır. Son olarak bu kategorilerin ne anlam ifade ettiği, halkın ezberleyebileceği türde külli kaide yazılabilmesi için bu verilerin hangi mesajlar içerdiğine dair yorumlar yapılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Dil, sıradan bir iletişim aracı olmanın ötesinde nasıl kullanıldığına bağlı olarak bir sanat eserine dönüşebilir. Türk edebiyatının ilk eserlerinden itibaren söz sanatları dile estetik bir boyut kazandırmak ve metnin anlam zenginliğini geliştirmek için kullanılmıştır. Söz sanatları ile dil zenginleşir, şiir ve nesir daha estetik bir boyut kazanır. Söz sanatlarının kullanımı sadece edebi eserlerle de sınırlı değildir. Öğretici metinlerde de söz sanatlarından faydalanılabilir (Üstünova, 2001). Böylece bilgi daha akıcı ve ilgi çekici bir şekilde sunulur ve bilginin akılda kalıcılığı artar.

Öğretici metinlerde söz sanatlarının kullanımı, her ne kadar dilsel estetiği ve akıcılığı artırsa da bazı endişeleri de beraberinde getirir. En büyük endişe ise kullanılan sanatlı ifadelerin metnin ana fikrini gölgelemesi ve yanlış anlamalara yol açmasıdır. Bu nedenle söz sanatlarının ustalıklı kullanımı ve metnin amacına uygunluğu oldukça önemlidir.

Mecelle, bu konuda ilham verici bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle külli kaidelerde yapılan söz sanatları bilginin daha etkili ve kalıcı bir şekilde aktarılmasına katkıda bulunurken, metnin anlaşılabilirliğinden da ödün verilmemiştir. Söz sanatlarının metnin ana fikrini desteklemesine özen gösterilmiştir. Bir kanun metni olması sebebiyle üslubun ciddiyeti ve resmiyeti korunurken aynı zamanda aşağıda zikredilen pek çok edebi sanatı da içinde barındırır.

3.1 Sözün Uzunluk ve Kısalık Açısından Değerlendirildiği Sanatlar: İcaz, İtnab ve Müsavat

“Belâgatte bir cümlede kullanılan sözcüklerin ifade edilmek istenen maksada göre azlık ya da çokluğunu veya cümlenin uzunluk ya da kısalığını belirlemek için üç ölçüt vardır: İcâz, itnâb ve müsâvât. “İcâz”ın asıl anlamı “sözü kısaltmak”, “itnâb”ınki ise “sözü uzatmak”tır. Bir maksadı sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları ifadelerle göre daha az sözle ifade etmeye ya da onu ifade için yeterli en az sözle söylemeye “icâz”, daha çok sözle ifade etmeye de “itnâb” denir. Sözü güzel ve maksada uygun olarak ifade edebilen biri, muhatabının durumunu göz önünde bulundurarak maksadını sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları sözlerle ifade ederse buna da “müsâvât” denir. İcâz ya da itnâb olduğunda belirsizlik bulunan sözler genellikle “müsâvât” olarak değerlendirilir” (Saraç, 2019, s. 3).

3.1.1. İcaz

Az sözle çok manalar ifade etme anlamına gelen icaz, “icaz-ı hazif” ve “icaz-ı kısar” olmak üzere ikiye ayrılır:

İcaz-ı hazif, kendileri bulunmadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümlelerin hazfedilmesi yoluyla sağlanan îcâzdır. Bilinen ve tahmini kolay olan hususları zikrederek ibareyi uzatmamak, dikkati asıl önemli yere yönlendirmek, karîneye dayanarak terkedilen şeyleri muhatabın düşünce ve hayal gücüne bırakarak anlam zenginliği kazanmak gibi sebeplerle bu tür hazfe başvurulur (Saraç, 2019, s. 4).

İcaz-ı hazif yapılan kaideler şunlardır:

Zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur. (Madde 19)

Zaruretler memnu olan şeyleri mübah kılar. (Madde 21)

Zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur, şeklinde ifade edilen 19. maddede kastedilen bunların hukuken meşruiyetinin olmadığıdır. Ancak hukuki meşruiyet tabiri hazfedilerek bu kısım okuyanların zihnine havale edilmiştir. Yoksa zarar ve mukabele bi'z-zarar fiilen yoktur anlamında değildir.

Zaruretler memnu olan şeyleri mübah kılar, şeklinde ifade edilen 21. maddede kastedilen zaruret durumlarında yasak olan şeylerin hukuki otorite tarafından mübah bir eylem gibi kabul edileceğidir. Zaruretler kendi başlarına bir şeyin hükmünü değiştirme gibi bir yeterliliğe sahip değildir. Hukuki otoritenin kabulü hazfedilmiştir.

İcaz-ı kısar ise “cümleden herhangi bir eksiltmeye gitmeden kısa bir ibareye çok mânalar sığdırmaktır; sözün herkesçe kullanılan yaygın şekline nazaran lafızlarının az, anlamının çok olmasıdır” (Saraç, 2020). Aşağıda zikredilen 73 kaidede icaz-ı kısar yapılmıştır:

Şekk ile yakîn zail olmaz. (Madde 4)

Kadîm kıdemi üzere terk olunur. (Madde 6)

Zarar kadîm olmaz. (Madde 7)

Beraat-ı zimmet asıldır. (Madde 8)

Sıfat-ı arızada aslolan ademdir. (Madde 9)

Bir emr-i hâdisin akreb-i evkatına izafeti asıldır. (Madde 11)

Kelâmda aslolan mana-yı hakikidir. (Madde 12)

Tasrih mukabelesinde delâlete itibar yoktur. (Madde 13)

Mevrid-i nassta içtihadı mesağ yoktur. (Madde 14)

Alâ hilâfi'l-kıyas sabit olan şey, saire makisün-aleyh olmaz. (Madde 15)

İçtihat ile içtihat nakz olunmaz. (Madde 16)

Meşakkat teysiri celbeder. (Madde 17)

Bir iş zîk/dîk oldukça müttesi olur. (Madde 18)

Zarar izale olunur. (Madde 20)

Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur. (Madde 22)

Bir özür için caiz olan şey ol özrün zevali ile bâtıl olur. (Madde 23)

Mâni zail oldukça memnu avdet eder. (Madde 24)

Bir zarar kendi misli ile izale olunamaz. (Madde 25)

Zarar-ı âmı def için zarar-ı has ihtiyar olunur. (Madde 26)

Zarar-ı eşed zarar-ı ahaf ile izale olunur. (Madde 27)

Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur. (Madde 29)

Def'i mefasid celb-i menafiden evlâdır. (Madde 30)

Zarar bi-kaderi'l-imbân izale olunur. (Madde 31)

Iztırar gayrin hakkını iptal etmez. (Madde 33)

Âdet muhakkemdir. (Madde 36)

Nasın istimali bir hüccettir ki anınla âmel vacip olur. (Madde 37)

Âdeten mümteni olan şey hakikaten mümteni gibidir. (Madde 38)

Ezmanın tagayyuru ile ahkâmın tagayyuru inkâr olunamaz. (Madde 39)

Âdetin delâletiyle mana-i hakiki terk olunur. (Madde 40)

Âdet ancak muttarid yahut galip oldukça muteber olur. (Madde 41)

Örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir. (Madde 43)

Beyne't-tüccar maruf olan şey beyinlerinde meşrut gibidir. (Madde 44)

Örf ile tayin nass ile tayin gibidir. (Madde 45)

Mâni ve muktazi tearuz ettikte mâni takdim olunur. (Madde 46)

Vücutta bir şeye tâbi olan hükümde dahi ona tabi olur. (Madde 47)

Tâbi olan şey ayrıca hüküm verilemez. (Madde 48)

Bir şeye malik olan kimse anın zaruriyatından olan şey dahi malik olur. (Madde 49)

- Asıl sakıt oldukça fer' dahi sakıt olur. (Madde 50)
- Sakıt olan şey avdet etmez. (Madde 51)
- Bir şey bâtil oldukça onun zımındaki şey dahi bâtil olur. (Madde 52)
- Aslın ifası kabil olmadığı halde bedeli ifa olunur. (Madde 53)
- Bizzat tecviz olunmayan şey bi't-tab' tecviz olunabilir. (Madde 54)
- İbtidaen tecviz olunmayan şey bekaen tecviz olunabilir. (Madde 55)
- Beka ibtidadan esheldir. (Madde 56)
- Teberru ancak kabz ile tamam olur. (Madde 57)
- Velâyet-i hasa velâyet-i âmmeden akvadır. (Madde 59)
- Kelâmın imali ihmalinden evlâdır. (Madde 60)
- Mâna-i hakiki mütaazzir oldukça mecaza gidilir. (Madde 61)
- Bir kelâmın imali mümkün olmaz ise ihmal olunur. (Madde 62)
- Mütecezzi olmayan bir şeyin bazını zikretmek küllünü zikr gibidir. (Madde 63)
- Hazırdaki vasıf lâğv ve gaibdeki vasıf muteberdir. (Madde 65)
- Bir şeyin umur-ı batında delili ol şeyin makamına kaim olur. (Madde 68)
- Mükâtebe muhataba gibidir. (Madde 69)
- Hatası zahir olan zanna itibar yoktur. (Madde 72)
- Senede müstenid olan ihtimal ile hüccet yoktur. (Madde 73)
- Tevehhüme itibar yoktur. (Madde 74)
- Burhan ile sabit olan şey ıyanen sabit gibidir. (Madde 75)
- Beyyine müddei için ve yemin münkir üzerinedir. (Madde 76)
- Beyyine hilâf-ı zahiri isbat için ve yemin aslı ibka içindir. (Madde 77)
- Beyyine hüccet-i müteaddiye ve ikrar hüccet-i kasıradır. (Madde 78)
- Kişi ikrarıyla muaheze olunur. (Madde 79)
- Asıl sabit olmadığı halde fer'in sabit olduğu vardır. (Madde 81)
- Şartın subutu indinde ona muallâk olan şeyin sübutu lâzım olur. (Madde 82)
- Bi-kaderi'l-imekân şarta müraat olunmak lâzım gelir. (Madde 83)
- Va'dler suret-i ta'liki iktisâ ile lâzım olur. (Madde 84)

Bir şeyin nef'i zamanı mukabelesindedir. (Madde 85)

Ücret ile zaman müctemi' olmaz. (Madde 86)

Mazarrat menfaat mukabelesindedir. (Madde 87)

Külfet nimete ve nimet külfete göredir. (Madde 88)

Bir fiilin hükmü failine muzaf kılınır ve mücbir olmadıkça âmirine muzaf kılınmaz. (Madde 89)

Cevaz-i şer'î damana münafi olur. (Madde 91)

Mübaşir müteammid olmasa da zâmin olur. (Madde 92)

Mütesebbib müteammid olmadıkça zâmin olmaz. (Madde 93)

3.1.2. İtnab

İtnab, sözü uzatmak demek olup edebiyatta hem olumlu hem de olumsuz anlamda kullanılmıştır.

Maksadı ifadede alışlagelen ibareden fazla kelime kullanıldığında, eğer bu kelimelerin cümledeki anlama katkısı varsa ya da muhatabın durumu bunu gerektiriyorsa, bu itnâb kusur değildir; söze güzellik katar. Fakat bu fazlalık bir yarar sağlamıyorsa tatvîl (=sözü uzatma) kabul edilerek itnâb-ı mümill (=bıktırıcı uzatma) adını alır ve bir kusur sayılır (Saraç, 2019, s. 5).

Küllî kaidelerde yapılan itnab bıktırıcı değil, makbul olan itnabdır. İtnabın pek çok çeşidi olmakla birlikte burada yalnızca ilgili kaidenin itnab şekli açıklanacaktır. Toplam 4 farklı itnab şekli 8 kaidede uygulanmıştır:

Birincisi eş anlamlı kelimeler kullanılarak yapılan itnab (Bulut, 2010):

Raiye yani **tebaa** üzerine tasarruf maslahata menuttur. (Madde 58)

Mübaşir yani **bizzat fail** ile mütesebbib müçtemi oldukça hüküm ol faile muzaf kılınır. (Madde 90)

Bu kaidelerde araya yani kelimesi de eklenerek iki eş anlamlı kelime kullanılmış ve itnab yapılmıştır. 58. maddede raiye ile tebaa eş anlamlıdır. 90. maddede ise mübaşir ile bizzat fail eş anlamlıdır.

İkinci itnab şekli, “maksadı, önce olumlu, peşinden de olumsuz bir cümleyle ya da tam tersi olarak önce olumsuz, sonra da olumlu cümle kurmak suretiyle ifade etmek” (Bulut, 2010, s. 187):

Ukudda itibar makasid ve meâniyedir, elfaz ve mebâniye değildir. (Madde 3)

İtibar galib-i şayiadır, nadire değildir. (Madde 42)

Burada külli kaideler önce olumlu cümleyle ifade edilmiş, ardından aynı manayı ifade edecek şekilde olumsuz bir cümle eklenerek itnab yapılmıştır.

Üçüncüsü maksadı tam olarak ifade ettikten sonra çeşitli amaçlarla fazladan ögeler eklemek şeklinde yapılan itnab (Bulut, 2010, s. 187):

Mutlak ıtlakı üzere cari olur, **eğer nassan yahut delâleten takyit delili bulunmaz ise.** (Madde 64)

Sakite bir söz isnat olunmaz, **lâkin ma'rız-ı hâcette sükut beyandır.** (Madde 67)

Tenakuz ile hüccet kalmaz, **lâkin mütenakızın aleyhine olan hükme hâlel gelmez.** (Madde 80)

Her külli kaidenin pek çok istisnası olabilir ve bu durum o külli kaidenin işlerliğine bir engel teşkil etmemektedir. Burada kaidelerin uygulanmayacağı durum istisnadan ziyade daha sık karşılaşılabilen durumlar olabileceği için kaidelerin hemen ardından izah edilerek itnab yapılmıştır.

Dördüncüsü “önce geçen sözdeki kapalılık veya karışıklığı gidermek manasıyla getirilen öge” olup “tefsir” denilen itnab (Bulut, 2010, s. 198):

Hacet **umumî olsun hususî olsun** zaruret menzilesine tenzil olunur. (Madde 32)

Burada hacet kelimesinin kafa karışıklığına sebebiyet vermemesi için “umumi olsun hususî olsun” ifadesi eklenerek itnab yapılmıştır.

3.1.3. Müsâvât

“Sözü güzel ve maksada uygun olarak ifade edebilen biri, muhatabının durumunu göz önünde bulundurarak maksadını sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları sözlerle ifade ederse buna da “müsâvât” denir” (Saraç, 2019, s. 3). Aşağıdaki 16 madde toplumun genel olarak anlama şekli

düşünüldüğünde müsavat olarak değerlendirilebilir. Bu, kesin bir analiz olmayıp bazıları icaz-ı kısar kabilinden de değerlendirilebilir. Ancak burada müsavata daha uygun görülmüştür:

Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir. (Madde 2)

Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır. (Madde 5)

Bir zamanda sabit olan şeyin hilâfına delil olmadıkça bekasıyla hükmolunur. (Madde 10)

İki fesad tearuz ettikte ahaffi irtikâp ile azamının çaresine bakılır. (Madde 28)

Alınması memnu olan şeyin vermesi dahi memnu olur. (Madde 34)

İşlenmesi memnu olan şeyin istenmesi dahi memnu olur. (Madde 35)

Sual cevapta iade olunmuş addolunur. (Madde 66)

Dilsizin işaret-i mahudesi lisan ile beyan gibidir. (Madde 70)

Tercümanın kavli her hususta kabul olunur. (Madde 71)

Hayvanın kendiliğinden olarak cinayet ve mazarratı hederdir. (Madde 94)

Gayrın mülkünde tasarrufla emretmek bâtıldır. (Madde 95)

Bir kimsenin mülküne onun izni olmaksızın ahar bir kimsenin tasarruf etmesi caiz değildir. (Madde 96)

Bilâ sebab-i meşru birinin malını bir kimsenin ahzylemesi caiz olmaz. (Madde 97)

Bir şeyde sebab-i temellükün tebeddülü ol şeyin tebeddülü makamına kaimdir. (Madde 98)

Kim ki bir şeyi vaktinden evvel istical eyler ise mahrumiyetiyle muateb olur. (Madde 99)

Her kim ki kendi tarafından tamam olan şeyi nakzetime say ederse sayı merduttur. (Madde 100)

Son olarak icaz, itnab ve müsavat yapılan madde sayısı şu şekilde listelenebilir:

TABLO 3.1 Mecelle'nin Külli Kaidelerindeki İcaz, İtnab ve Müsavat Sanatlarının Sayıları

Söz Sanatının Adı	Sayı
İcaz	75
İtnab	8
Müsavat	16
Toplam	99

Şekil 3.1 Mecelle'nin Külli Kaidelerindeki İcaz, İtnab ve Müsavat Sanatlarının Yüzdelerik Dağılımı

3.2. Tezâd

Tezâd, zıt (=karşıt) anlamlı sözcükleri bir ibarede toplamaktır. Burada kastedilen karşıtlık, “siyah” ve “beyaz” gibi bir renk karşıtlığı olabileceği gibi, “bilmek” ve “bilmemek” gibi olumlu ve olumsuz fiiller arasındaki bir karşıtlık da olabilir. Ayrıca “baba” ve “oğul” gibi aralarında yakınlık bulunan ve birinin anlaşılması diğerine bağlı olan sözcükler arasındaki ilişki de tezat kapsamına girer... Olayları ve eşyayı farklı yönleriyle görmeyi, görülen ve duyulanı daha etkileyici bir şekilde ifade etmeyi sağlayan bu sanat, sanatkârın iç dünyasını ve heyecanlarını ortaya koymada önemli bir ifade aracıdır (Saraç, 2019, s. 38-39).

Külli kaidelerden 24 tanesinde tezat sanatı yapılmıştır. Zıt anlamlı ibareler kalın punto ile gösterilmiştir:

Ukudda itibar makasid ve **meâniyedir**, **elfaz** ve mebâniye değildir. (Madde 3)

Şekk ile **yakîn** zail olmaz. (Madde 4)

Meşakkat teysiri celbeder. (Madde 17)

Bir iş **zîk/dîk** oldukça **müttesi** olur. (Madde 18)

Zaruretler **memnu** olan şeyleri **mübah** kılar. (Madde 21)

Zarar-ı **âmmı** def için zarar-ı **has** ihtiyar olunur. (Madde 26)

Zarar-ı **eşed** zarar-ı **ahaf** ile izale olunur. (Madde 27)

İki fesad tearuz ettikte **ahaffi** irtikâp ile **azamının** çaresine bakılır. (Madde 28)

Hacet **umumî** olsun **hususî** olsun zaruret menzilesine tenzil olunur. (Madde 32)

Alınması memnu olan şeyin **vermesi** dahi memnu olur. (Madde 34)

İtibar galib-i **şayıadır**, **nadire** değildir. (Madde 42)

Asıl sakıt oldukça **fer'** dahi sakıt olur. (Madde 50)

İbtidaen tecviz olunmayan şey **bekaen** tecviz olunabilir. (Madde 55)

Beka ibtidadan esheldir. (Madde 56)

Velâyet-i **hasa** velâyet-i **âmm**eden akvadır. (Madde 59)

Kelâmın **imali ihm**alinden evlâdır. (Madde 60)

Mâna-i **hakiki** mütaazzir oldukça **mecaza** gidilir. (Madde 61)

Bir kelâmın **imali** mümkün olmaz ise **ihmal** olunur. (Madde 62)

Mütecezzi olmayan bir şeyin **bazını** zikretmek **küllünü** zikr gibidir. (Madde 63)

Sual cevapta iade olunmuş addolunur. (Madde 66)

Mükâtebe muhataba gibidir. (Madde 69)

Beyyine **müddei** için ve yemin **münkir** üzerinedir. (Madde 76)

Asıl sabit olmadığı halde **fer'**in sabit olduğu vardır. (Madde 81)

Mazarrat menfaat mukabelesindedir. (Madde 87)

Külfet nimete ve **nimet külfete** göreder. (Madde 88)

Yukarıdaki kaidelerde görüldüğü üzere özellikle şu karakterdeki hukuki durumlar tezaat sanatının icra edilmesine çok uygun görünmektedir:

1) Birbirine zıt olan iki durum karşı karşıya geldiğinde hangisinin tercih edileceği,

- 2) Bir durum gerçekleştiğinde onu dengelemek için hukuken tam zıddı bir durumun devreye gireceği,
- 3) Mana olarak birbirine zıt görünen iki farklı durumun aynı hükme tabi olacağı,
- 4) Hükümleri birbirine zıt olan durumların ayırt edilmesi.

Tezad sanatı, icaz sanatı ile birlikte kullanıldığında kaidelerin kolay ezberlenme ve halk diline mal olma ihtimali daha da artmaktadır.

3.3. Mukâbele

Mukâbele, “bir söz içinde geçen iki veya daha fazla unsurdan sonra her birinin karşıtını yahut ilgisini sırasıyla zikretmek” anlamına gelen bir edebi sanattır. “Mukabelede güzelliğin kaynağı karşıt veya uyuşan anlamlar arasındaki dizim armonisidir.” Mukabele bazı belagat alimlerinde tezad sanatı içinde kabul edilse de aslında “tezad, bir ifadede sadece iki zıt unsurun bir arada zikredilmesi şeklinde gerçekleşirken mukabelede en az dört karşıt ögenin oluşturduğu bir armoni söz konusudur” (Durmuş, 2020).

Mecelle'nin külli kaidelerinde mukabele sanatı iki maddede karşımıza çıkmaktadır:

Def'i mefasid celb-i menafiden evlâdır. (Madde 30)

Dilsizin işaret-i mahudesi lisan ile beyan gibidir. (Madde 70)

30. maddede “def” ile “celb” kelimeleri ve “mefasid” ile “menafi” kelimeleri birbirine zıt kelimelerdir. Tamlama halinde ve bir bütün olarak düşünülüğünde ise “def-i mefasid” zararın giderilmesi ve “celb-i menafi” ise faydanın elde edilmesi anlamına gelir. Böylece birbirine zıt 4 farklı kelime bir araya gelerek hem ses hem mana bütünlüğü sağlanmış ve hukuki kural veciz bir şekilde izah edilmiştir.

70. maddede ise “lisan” ile “dilsiz” ve “işaret” ile “beyan” birbirine zıt kelimeler olmasa da birbiriyle ilgili olan ve anlamca birbirine zıt olabilecek derecede farklı olan kelimelerdir. Dilsiz kişinin işaret dili ancak lisan ile beyanın mümkün olmadığı bir noktada devreye girer. Lisan ile beyan varsa bu sefer de işaret diline ihtiyaç yoktur. Zaten yukarıda izah edildiği gibi mukabele sanatı için mutlaka zıt anlamların bir arada olmasına da gerek yoktur. Böyle bir anlam karşıtlığı mukabele sanatı için yeterlidir.

Görüldüğü üzere mukabele sanatı da tıpkı tezat sanatı gibi hükümleri birbirinden farklı olan veya ifade ettikleri mana birbirinden farklı olmakla birlikte aynı hükme tabi olduklarını gösteren kaideler için uygun görünmektedir. Külli kaide yazımında tezat sanatının yapılabildiği her yerde mukabele sanatının yapılabilmeye ihtimali de göz önüne alınmalıdır.

3.4 Tekrir

Tekrîr, bir ibarede sözcüklerin aynı anlamda tekrarıdır. Buna tekrâr da denir.

Tekrîrin amacı ifadeyi güçlendirmek ve pekiştirmektir. Bu ifade biçiminde ifadeye açıklık getirme isteğinin yanı sıra okuyanın ya da dinleyenin dikkatini çekme ve bu yolla sözün etkisini artırma amacı da vardır. Söz tekrarlarının bir amacı da nazım ya da nesirde âhenk yaratmaktır (Saraç, 2019, s. 54).

Aşağıdaki 28 maddede bir kelime aynı manada yeniden tekrarlanmak suretiyle tekrar sanatı yapılmıştır. Bu kaidelerde yapılan tekrar sanatı; ifadeyi güçlendirmek, pekiştirmek, açıklık getirmek, dikkat çekmek, metnin akıcılığını sağlamak, sözün etkisini artırmak ve kolay ezberlenmesi sağlamak gibi amaçlara hizmet etmektedir:

İçtihat ile **ıçtihat** nakz olunmaz. (Madde 16)

Bir **özür** için caiz olan şey ol **özrün** zevali ile bâtil olur. (Madde 23)

Zarar-ı eşed zarar-ı ahaf ile izale olunur. (Madde 27)

Hacet umumî **olsun** hususî **olsun** zaruret menzilesine tenzil **olunur**. (Madde 32)

Alınması **memnu** olan şeyin vermesi dahi **memnu** olur. (Madde 34)

İşlenmesi **memnu** olan şeyin istenmesi dahi **memnu** olur. (Madde 35)

Âdeten **mümteni** olan şey hakikaten **mümteni** gibidir. (Madde 38)

Ezmanın **tagayyuru** ile ahkâmın **tagayyuru** inkâr olunamaz. (Madde 39)

Örf ile **tayin** nass ile **tayin** gibidir. (Madde 45)

Mâni ve muktazi tearuz ettikte **mâni** takdim olunur. (Madde 46)

Vücutta bir şeye **tâbi** olan hükümde dahi ona **tabi** olur. (Madde 47)

Bir şeye **malik** olan kimse anın zaruriyatından olan şeye dahi **malik** olur. (Madde 49)

Asıl **sakit** oldukta fer' dahi **sakit** olur. (Madde 50)

Bir şey **bâtil** oldukta onun zımnındaki şey dahi **bâtil** olur. (Madde 52)

Aslın **ifası** kabil olmadığı halde bedeli **ifa** olunur. (Madde 53)

Bizzat **tecviz** olunmayan şey bi't-tab' **tecviz** olunabilir. (Madde 54)

İbtidaen **tecviz** olunmayan şey bekaen **tecviz** olunabilir. (Madde 55)

Mütecezzi olmayan bir şeyin bazını **zikretmek** küllünü **zıkr** gibidir. (Madde 63)

Hazırdaki **vasıf** lâğv ve gaibdeki **vasıf** muteberdir. (Madde 65)

Beyyine hilâf-ı zahiri isbat **için** ve yemin aslı ibka **içindir**. (Madde 77)

Beyyine **hüccet-i müteaddiye** ve ikrar **hüccet-i kasıradır**. (Madde 78)

Asıl **sabit** olmadığı halde fer'in **sabit** olduğu vardır. (Madde 81)

Şartın **sübutu** indinde ona muallâk olan şeyin **sübutu** lâzım olur. (Madde 82)

Bir fiilin hükmü failine **muzaf** kılınır ve mücbir olmadıkça âmirine **muzaf** kılınmaz. (Madde 89)

Mübaşir yani bizzat **fail** ile mütesebbib müçtemi oldukça hüküm ol **faile** muzaf kılınır. (Madde 90)

Bir **kimsenin** mülküne onun izni olmaksızın ahar bir **kimsenin** tasarruf etmesi caiz değildir. (Madde 96)

Bir şeyde sebep-i temellükün **tebeddülü** ol şeyin **tebeddülü** makamına kaimdir. (Madde 98)

Her kim ki kendi tarafından tamam olan şeyi nakzetye **say** ederse **sayi** merduttur. (Madde 100)

3.4.1. Akis

Akis, bir mısra veya cümlelerin yahut cümle içinde bir ibarenin sonunu başa, başını sona alarak yeni bir ibare ve tamlama meydana getirmektir. Bazen bu yolla yeni bir mısra ya da cümle meydana getirilir. Bu sanatta yer değiştiren bölümler anlamlı parçalar olmalıdır. “Kelâmın kibarı kibarın kelâmıdır.”, “Her kemalin bir zevali her zevalin bir kemali vardır.” cümlelerinde olduğu gibi. Günlük dilde de bunun örneklerine rastlanır. Yer değiştirerek tekrarlanan ibarelerde hiçbir değişikliğin, eksiltme ve çıkarmanın olmaması her ne kadar asıl ya da tam aksi verirse de bazı eklerin eklenmesi ve çıkarılması veya kelimelerin takdim ve tehir(=önceye ve sonraya almak)i gibi küçük değişikliklere müsamaha ile bakılmaktadır... Bu sanat mantık ilminin belâgat üzerindeki etkisini doğrudan yansıtan sanatlardandır. Mantıkta “akis”, önermenin niteliğini bozmadan öznesini yüklem, yüklemine özne yaparak yeni bir önerme elde etmeye denir (Saraç, 2019, s. 76).

Akis yaparken kelimeler tekrar edildiği için bu sanat tekrar sanatının bir alt başlığı olarak değerlendirilmelidir (Saraç, 2019). Mecelle'deki külli kaidelerde akis sanatının yapıldığı tek kaide 88. maddedir:

Külfet nimete ve nimet külfete göredir. (Madde 88)

Bu madde insanların başına gelebilecek çok farklı hukuki hadiselerin soyutlanarak veciz bir halde ve akis sanatı yapılarak özetlenmiş şeklidir. Mecelle'nin 1308. maddesinde izah edildiği gibi “Bir mülk-i müşterek, ta'mir ve termîme muhtaç oldukda, sahipleri hisselerine göre bi'l-iştirâk ta'mir ederler.” Yani hisse sahipleri maddi olarak bu nimetten istifade ettikleri ölçüde külfet altına girmektedirler. Yine 1320. Maddeye göre “İki kişi beyninde müşterek bir hayvan olup da, birisi anı beslemekten ibâ etmekle, diğeri hâkime müracaat etse hâkim, ibâ eden hissedara 'ya hisseni sat ve yahut müştereken hayvanı besle' diye emreder.” Çünkü hayvandan fayda elde edebilmek için onu besleme gibi çeşitli külfetlerin altına girilmesi gerekmektedir. Bu külfeti kabul etmeyen kişi ondan gelecek faydadan da mahrum kalır (Kuyucaklızâde, 2020).

Farklı örneklerde de görüldüğü üzere akis sanatı bu şekilde hukuken birinin diğerine bağlı olduğu iki farklı durum izah edilirken kullanılmıştır. Külli kaideler arasında akis sanatına tek örnek de budur. Yeni külli kaide yazımında birinin diğerine bağlı olduğu iki durum izah edilirken bu sanattan yararlanılabilir.

3.5. Cinas

Asıl anlamı iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi olan cinas, bir edebî terim olarak manzum veya mensur (=düz yazı) bir metinde anlamları farklı sözcükler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliği anlamına gelir. Bir ibarede cinas bulunması için o ibarede en az iki söz arasında kısmen ya da tamamen yazım ve ses benzerliği bulunması gerekir. Bu sözlerin isim veya fiil olması ya da kelime köküne getirilen birtakım eklerle meydana getirilmiş olması durumu değiştirmez (Saraç, 2019, s. 61).

Lafiz itibariyle birbirine tam uygun olan cisanlara cinas-ı tam denir (Kılıç & Yetiş, 1993). Mecelle'deki külli kaidelerde cinas-ı tam bulunmamakla birlikte cinasın başka türleri bulunmaktadır ve bunlar aşağıda verilmiştir.

3.5.1. Cinas-ı Lâhik

“Lafiz itibariyle birbirine tam uygun olmayan, kelimeler arasındaki farklılığın harflerin türlerinde olduğu cinasa “cinâs-ı lâhik” denir” (Kılıç & Yetiş, 1993). Mecelle'nin 3 külli kaidesinde cinas-ı lâhik sanatı bulunmaktadır:

Ukudda itibar makasid ve **meâniye**dir, elfaz ve **mebâniye** değildir. (Madde 3)

Kelâmın **imali ihmal**inden evlâdır. (Madde 60)

Bir kelâmın **imali** mümkün olmaz ise **ihmal** olunur. (Madde 62)

3. maddede meâni (معاني) kelimesi mim-ayn-elif-nun-ya harflerinden oluşur. Mebâni (مباني) kelimesi ise mim-ba-elif-nun-ya harflerinden oluşmaktadır. Her iki kelime de 5 harfli olup sadece “ayn” ve “ba” harflerinde farklılık vardır. Meâni, manalar anlamına gelir. Mebâni ise yapılar anlamındadır ve harflerin, kelimelerin bir araya gelip oluşturdukları lafzi yapılar kastedilmektedir. Dolayısıyla burada hem tezdad hem de cinas-ı lâhik yapılmıştır.

60 ve 62. maddelerde geçen i'mâl (اعمال) kelimesi Arapçada elif-ayn-mim-elif-lam harflerinden oluşur. İhmâl (اهمال) kelimesi ise elif-he-mim-elif-lam harflerinden oluşmaktadır. Her iki kelime de 5 harfli olup sadece “ayn” ve “he” harflerinde farklılık bulunmaktadır. Kelimeler ses bakımından birbirlerine çok yakın olsalar da anlamları birbirine zıttır. İmal, işlettirmek; ihmal ise işlettirmemek, ihmal etmek anlamlarına gelir. Böylece bu maddelerde hem tezdad hem de cinas-ı lâhik yapılmıştır.

3.5.2. İştikak

İştikak, aynı kökten türemiş iki veya daha fazla sözcüğün aynı ibare içinde bulunmasına denir. Bir metinde “ilm” kökünden türemiş “âlim”, “ma'lûm”, “ta'lîm” gibi aynı kökün türev(=müştak)leri olan sözcüklerin bir arada kullanılması bu sanatı oluşturur...Diğer söz sanatlarında olduğu gibi iştikakın bir sanat niteliği taşıması için sözde doğal olarak bulunması ve özellikle kullanılmış olduğu izlenimi vermemesi gerekir (Saraç, 2019, s. 67).

Mecelle'de iştikak sanatının yer aldığı 9 külli kaide, türedikleri köklerle birlikte şu şekildedir:

Kadîm kîdemi üzere terk olunur. (Madde 6) (ق د م)

Alâ hilâfi'l-**kıyas** sabit olan şey, saire **makisün**-aleyh olmaz. (Madde 15) (ق ي س)

Zaruretler kendi **miktar**larınca **takdir** olunur. (Madde 22) (ق د ر)

Mâni zail oldukça **memnu** avdet eder. (Madde 24) (م ن ع)

Hacet umumî olsun hususî olsun zaruret **menzilesine tenzil** olunur. (Madde 32) (ن ز ل)

Örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir. (Madde 43) (ع ر ف)

Beyne't-tüccar maruf olan şey **beyinlerinde** meşrut gibidir. (Madde 44) (ب ي ن)

Mutlak ıtlakı üzere cari olur, eğer nassan yahut delâleten takyit delili bulunmaz ise. (Madde 64) (ط ل ق)

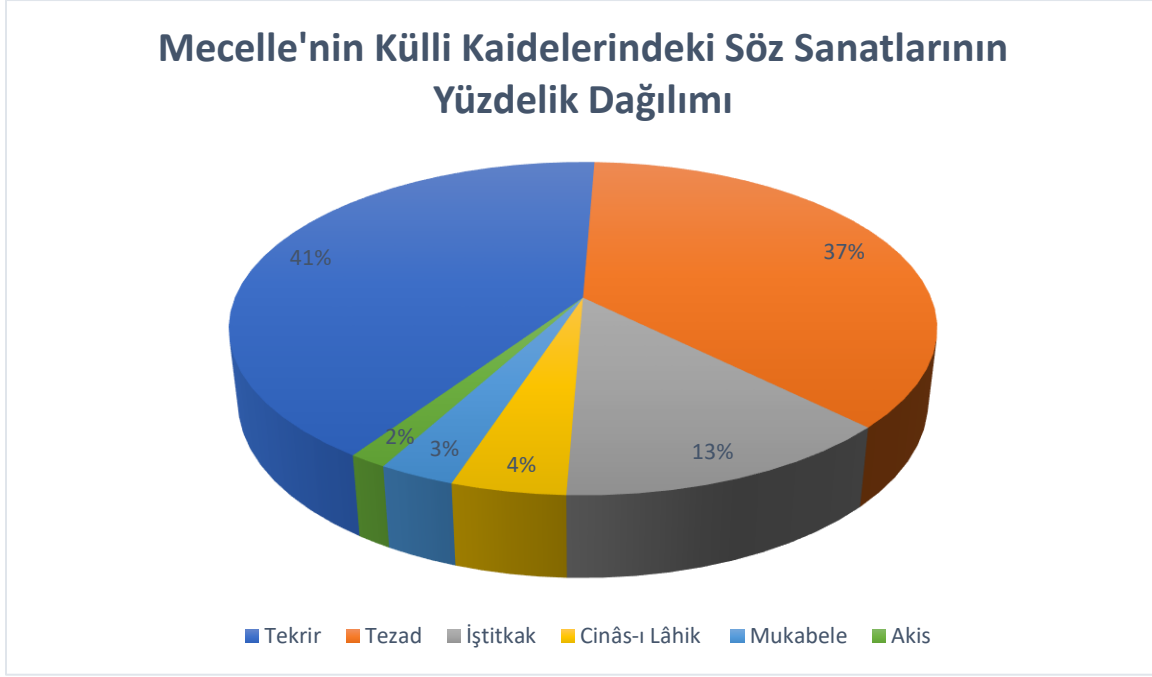
Sakite bir söz isnat olunmaz, lâkin ma‘rız-ı hâcette **sükut** beyandır. (Madde 67) (س ك ت)

Buraya kadar Mecelle'nin külli kaidelerinde 9 farklı söz sanatı tespit edilmiştir. 99 kaidenin tamamı icaz, itnab ve müsavat açısından değerlendirilmiş; ardından her bir kaidenin 6 farklı söz sanatından hangisini içerdiği analiz edilmiştir. Buna göre her bir kaidede en az 1 tane söz sanatı tespit edilmiş olup çoğunda iki farklı söz sanatı yapılmıştır. Bazılarında ise 3 tane söz sanatı tespit edilmiştir. Buradan ne kadar fazla sanat yapılırsa o kadar belîğ bir kaide oluşturulacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Örneğin âdet muhakkemdir, kaidesi iki kelimedenden oluştuğu için icaz dışında bir sanatın yapılması mümkün olmamıştır ancak bu sanat kendi başına gayet belîğ bir kaide üretimi için yeterli olmuştur. Bu sebeple halkın ezberleyebileceği derecede kolay ve akılda kalıcı kaidelerin yazılabilmesi için icaz sanatı çok önemli görünmektedir. Bunun yanında diğer sanatlardan da ihtiyaca göre yararlanılabilir.

TABLO 3.2 Mecelle'nin Külli Kaidelerindeki Söz Sanatlarının Sayısı

Söz Sanatının Adı	Sayı
Tekrir	28
Tezad	25
İştikak	9
Cinas-ı Lâhik	3
Mukabele	2
Akis	1
Toplam	68

Şekil 3.2 Mecelle'nin Külli Kaidelerindeki Söz Sanatlarının Yüzdelerik Dağılımı

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hukuk metnlerinin üretiminde söz sanatlarının kullanılması çok alışıldık bir durum değildir. Mecelle ise, özellikle de külli kaideler kısmı ile başlı başına edebi bir üründür. Bu yüzden hukuk metnlerinin edebi bir üslupla yazılması konusunda örneklik teşkil etmektedir.

Sözün uzunluk ve kısalık açısından değerlendirildiği icaz, itnab ve müsavat sanatlarına bakıldığında külli kaidelerinin büyük bir çoğunluğunda icaz sanatının yapıldığı net bir şekilde görülmektedir. 75 maddede icaz, 8 maddede itnab ve 16 maddede müsavat yapılmıştır.

Halkın ezberleyebileceği derecede kolay ve akılda kalıcı kaidelerin yazılabilmesi için icaz sanatı çok önemli görünmektedir. Bunun yanında diğer sanatlardan da ihtiyaca göre yararlanılabilir.

Edebiyatta itnab sözü uzatmak anlamına gelmekte olup hem olumsuz hem de olumlu anlamlarda kullanılmıştır. Külli kaidelerde yapılan itnab bıktırıcı türden bir itnab olmayıp belli amaçlar etrafında yapılmıştır.

Külli kaidelerde yapılan 4 farklı itnab türü tespit edilmiştir:

1. Eş anlamlı ögeler kullanmak suretiyle yapılan itnab,
2. Maksadı, önce olumlu, peşinden de olumsuz bir cümleyle ya da tam tersi olarak önce

olumsuz, sonra da olumlu cümle kurmak suretiyle ifade etmek,

3. Maksudı tam olarak ifade ettikten sonra çeşitli amaçlarla fazladan ögeler eklemek,

4. Tefsir: önce geçen sözdeki kapalılık veya karışıklığı gidermek manasıyla getirilen öge. (Bulut, 2010)

Külli kaidelerden 25 tanesinde tezdad sanatı yapılmıştır. Bu kaideler incelendiğinde özellikle şu karakterdeki hukuki durumlar tezdad sanatının icra edilmesine çok uygun görünmektedir:

1. Birbirine zıt olan iki durum karşı karşıya geldiğinde hangisinin tercih edileceği,

2. Bir durum gerçekleştiğinde onu dengelemek için hukuken tam zıddı bir durumun devreye gireceği,

3. Mana olarak birbirine zıt görünen iki farklı durumun aynı hükme tabi olacağı,

4. Hükümleri birbirine zıt olan durumların ayırt edilmesi.

Tezdad sanatı, icaz sanatı ile birlikte kullanıldığında kaidelerin kolay ezberlenme ve halk diline mal olma ihtimali daha da artmaktadır.

Mecelle'nin 2 külli kaidesinde mukabele sanatı yapılmıştır. Bir kaidede anlamca birbiri ile ilişkili 4 farklı kelime bir araya gelerek hem ses hem mana bütünlüğü sağlanmış ve hukuki kural veciz bir şekilde izah edilmiştir.

Mukabele sanatı da tıpkı tezat sanatı gibi hükümleri birbirinden farklı olan veya ifade ettikleri mana birbirinden farklı olmakla birlikte aynı hükme tabi olduklarını gösteren kaideler için uygun görünmektedir. Külli kaide yazımında tezdad sanatının yapılabildiği her yerde mukabele sanatının yapılabilmek ihtimali de göz önüne alınmalıdır.

28 maddede bir kelime aynı manada yeniden tekrarlanmak suretiyle tekrar sanatı yapılmıştır. Bu kaidelerde yapılan tekrar sanatı; ifadeyi güçlendirmek, pekiştirmek, açıklık getirmek, dikkat çekmek, metnin akıcılığını sağlamak, sözün etkisini artırmak ve kolay ezberlenmesi sağlamak gibi amaçlara hizmet etmektedir.

Mecelle'nin 3 külli kaidesinde cinas-ı lâhik sanatı bulunmaktadır. Anlam olarak aralarında zıtlık bulunan kelimeler yani tezdad sanatı yapılan kelimelerde aynı zamanda cinas-ı lahik yapılmıştır. Bu kelimeler anlamca zıt olmakla birlikte ses olarak birbirlerine çok yakındır. Dolayısıyla tezdad sanatı yapılan kaidelerde aynı zamanda cinasın da yapılabileceğine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ezberlenmesi kolay, veciz kaidelerin yazılmasında bu iki sanatın birlikte kullanılması düşünülebilir.

Külli kaidelerden 9 tanesinde iştikak sanatı yapılmıştır. İştitkak Arapça kökenli kelimelerde uygulanabilen bir sanattır. Aynı kökten türeyen iki farklı kelimenin birlikte kullanılması suretiyle yapılan iştikak sanatı ile telafuzu birbirine yakın kelimeler üretilmiştir ve kaidelerin akılda kalıcılığı artmıştır.

Akis sanatı yalnızca bir kaidede uygulanmıştır. Ard arda gelen ibarelerden sonda geleni başa, başta geleni sona alarak yeniden zikredilmesi yoluyla yapılan akis sanatı hukuken birinin diğerine bağlı olduğu iki farklı durum izah edilirken kullanılmıştır. Yeni külli kaide yazımında birinin diğerine bağlı olduğu iki durum izah edilirken bu sanattan yararlanılabilir. “A, B’ye ve B, A’ya bağlıdır.” veya “A, B’ye ve B, A’ya göredir.” gibi kalıplarda yazılabilecek kaidelerde akis sanatı rahatlıkla uygulanabilir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H., Eker, S., Türk, V., Demir, S. A., & Cavkaytar, S. (2018). *Türk Dili I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aydın, M. A. (1993). Mecelle'nin Yürürlükten Kaldırılan Altıncı Kitabı: Kitabü'l-Vediâ (KV). *Osmanlı Araştırmaları XIII*, 207-226.
- Aydın, M. A. (2003). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 5 2, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecelle-i-ahkam-i-adliyye> adresinden alındı
- Aydın, M. A., & Halaçoğlu, Y. (1993). Cevdet Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 5 2, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevdet-pasa> adresinden alındı
- Baktır, M. (2003). Kâide. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 6 13, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaide> adresinden alındı
- Berki, A. H. (1967). Mecelle. *İslâm Medeniyeti*, 27-29.
- Bulut, A. (2010). Kur’ân-ı Kerim’de İtnâb Üslûbu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, 183-205.
- Demir, O. Ö. (2009). Nitel Araştırma Yöntemleri. Kolektif, & K. Böke (Dü.) içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (s. 285-318). İstanbul.
- Dinçkol, A. (2023). *Hukuka Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Durmuş, İ. (2020). Mukabele. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 5 2, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukabele--edebiyat> adresinden alındı
- Karatepe, Ş. (2015). Mecelle'nin Yöntemi ve Hukuk Diline Katkısı. *Türk Dili*, 271-278.
- Kaşıkçı, O. (2002). Mecelle Örneğinde Türklerin İslâm Özel Hukukuna Katkıları. Kolektif içinde, *Türkler* (Cilt XIII, s. 780-788). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kılıç, H., & Yetiş, K. (1993). Cinas. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 5 2, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/cinas> adresinden alındı

Kuyucaklızâde, M. A. (2020). *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye Külli Kaideler Şerhi*. (M. Samar, Dü.) İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Pala, İ. (2007, 7 21). Bir Kanun Kitabı. *Zaman Gazetesi*.

Safa, P. (1965, 6 5). Mecelle Bir Şaheserdir. *Tercüman Gazetesi*.

Saraç, M. A. (2019). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Saraç, M. A. (2020). İcâz. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 5 3, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/icaz--belagat> adresinden alındı

Sarıkaya, M. Y. (2017). Ahmet Cevdet Paşa ve Edebiyat. Kolektif içinde, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni* (Cilt 8).

Tanpınar, A. H. (1988). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Üstünova, K. (2001). Söz Sanatlarının Oluşmasında Tekrarların Rolü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 49, 234-244.